

Nr 319.

Av herr **Norman**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition angående statens övertagande av vissa kostnader för folkskoleväsendet m. m.*

I Kungl. Maj:ts proposition 174 föreslås bland annat, att lärare vid folkskolan skall vara skyldig underkasta sig förflyttning från ett skoldistrikt till ett annat. Dock skall denna skyldighet tills vidare endast gälla för lärare, som efter den nya lagens ikraftträdande första gången vinner ordinarie anställning, samt för lärare, som sedan fem år förflutit efter den nya lagens ikraftträdande efter ansökan vinner transport till annan tjänst. Tvångsförflyttning tillämpas endast, då lärarens tjänst kan indragas. Vid dylik förflyttning skall såvitt möjligt tillses, att läraren genom förflyttningen inte lider någon minskning i de förmåner, han åtnjutit å den förra tjänsten. Till flyttningskostnaderna erhåller läraren bidrag av statsmedel. Beslut om tvångsförflyttning meddelas av Kungl. Maj:t.

Det framlagda förslaget har i ovan berörda avseende väckt oro inom folkskollärarkretsar. Ett representativt uttryck härför är det uttalande, som *centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskollärarförening* avgivit med anledning av de sakkunnigas förslag. I yttrandet anfördes bland annat:

»Det ur lärarkårens synpunkt mest ödesdigra i de sakkunnigas förslag gäller den ifrågasatta tvångsförflyttningen. Denna innebär ett oförmodat ingripande från statens sida i ett avtal, som måste anses slutet mellan läraren och kommunen. Det synes vara ett berättigat och rimligt krav, att staten, om den i kraft av sin överhöghetsrätt och sitt ansvar för samhällsförhållandena i det hela anser sig tvingad ingripa till ändring av ett dylikt avtal, verkställer detta ingrepp så, att parterna i möjligaste mån hålles skadeslösa. Detta berättigande krav skulle icke tillgodoses, därest de sakkunnigas förslag bleve genomfört.

Med hänsyn till de ytterst allvarliga konsekvenser, som ett tvångsförfarande vid lärartillsättningar skulle innebära såväl för skoldistriktet som för lärarna, synes det centralstyrelsen angeläget, att *bestämmelser om införande av tvångsförflyttning ej införas, förrän detta skulle visa sig vara den enda rimliga och framkomliga vägen för att inom skälig tid kunna indraga nu övertaliga lärartjänster*. Centralstyrelsen vill bestämt hävda, att denna förutsättning för tvångsbestämmelsers införande icke är för handen. Enligt uppgift av riksdagens senast församlade revisorer utgjorde det sammanlagda antalet i riket övertaliga lärartjänster 609. Även om denna siffra vid ett första påseende kan förefalla hög, ter den sig emellertid i jämförelse med talet för de årligen från folkskolan genom pension, dödsfall och av annan anledning avgående lärarna ej så stor, att omedelbara drastiska åtgärder i föreliggande situation äro påkallade. De sakkunniga för utredning av frågan om indragning av lärartjänster m. m. uppge i sitt betänkande av 1932 att medeltalet lärare, som av ovannämnda anledningar avgått under femårsperioden 1927—1932, utgjorde 773, och de sakkunniga beräkna, att avgången därefter årligen kunde uppskattas till 420 folkskole- och 375 småskoletjänster, eller sammanlagt 795 tjänster per år. När det verkliga överskottet på lärartjänster sålunda avsevärt understiger antalet

ärligen avgående lärare, bör en relativt snabb avveckling av nämnda tjänster kunna ske utan tillgripande av tvångsåtgärder, vilka skulle komma att te sig förhatliga både för skoldistriktet och lärarna.

Centralstyrelsen vill här understryka, hurusom de av riksdagen på förslag av Kungl. Maj:t beslutade bestämmelserna angående frivillig förflyttning med begränsad ansökningsrätt ännu inte varit i kraft mer än ett år, men att trots detta ett icke oväsentligt antal frivilliga förflyttningar från övertaliga lärartjänster skett. I den mån som innebörden av dessa bestämmelser och avsikten med desamma komma att bli mera allmänt klaggjorda för de lokala skolmyndigheterna och lärarna, torde med säkerhet ett allt större antal tjänster på detta sätt kunna indragas. Då därtill kommer att ett flertal tjänster årligen kan indragas genom att deras innehavare enligt ovan avgår, synes redan härigenom garantier förefinnas för en normal avveckling av överskottet.

Skulle det likväl befinnas önskvärt att i snabbare takt än vad som på detta sätt kan ske avveckla övertaliga tjänster, ha statsrevisorerna i sin nyligen afgivna berättelse anvisat ett annat frivilligt förfarande, som torde böra utredas, nämligen införande av bestämmelser om frivillig förtidspensionering av lärare, som av någon anledning, måhända i främsta rummet på grund av sjukdom eller nedsatta arbetskrafter skulle önska frånträda tjänsten. I detta sammanhang vill centralstyrelsen även fästa uppmärksamheten vid det tillvägagångssätt, som städse brukar tillämpas, då övertaliga tjänster skola indragas inom andra samhällseliga institutioner, nämligen deras uppförande på övergångs- eller indragningsstat. Ingen av dessa utvägar att lösa frågan om övertaliga tjänster i samband med folkskolans rationalisering har, så vitt framgår av sakkunnigas betänkande, ännu ens blivit undersökt.

Skulle i detta sammanhang även statsrevisorernas förslag om omändring eller utvidgning av områdena för den frivilliga förflyttningen komma under övervägande, vill centralstyrelsen framhålla såsom önskvärt och befogat, att icke ordinarie lärare, som under en följd av år tjänstgjort på en plats, inom vilken lärartjänst ledigförklaras, därvid erhöile rätt att söka dylik tjänst.

Även de sakkunniga ha principiellt ställt sig på den ståndpunkten, att frivillig förflyttning av lärare i görligaste mån bör anlitas, och först om detta förfarande visar sig icke tillräckligt effektivt, bör tvångsförflyttning tillgripas. Ehuru centralstyrelsen, som av ovanstående framgår, hyser den bestämda uppfattningen, att tillräckliga skäl icke föreligga för genomförande av tvångsförflyttning, vill centralstyrelsen dock i det följande i korthet söka belysa några av olägenheterna och avigsidorna av de sakkunnigas förslag i denna punkt.

De sakkunniga föreslå, att för lärare, som vid de ifrågasatta bestämmelsernas ikraftträdande inneha ordinarie anställning, men efter ansöknin g vin ner transport till annan tjänst av motsvarande slag, flyttningsskyldighet skulle förbindas med den nya anställningen. Detta måste innebära, att en lärare, som nu icke är underkastad tvångsförflyttningsskyldighet skulle komma under denna skyldighet genom att han frivilligt underkastar sig en av staten primärt önskad ordning för utjämning av lärartillgång och lärarbehov. Att nämnda bestämmelse icke skulle genomföras omedelbart utan först efter förloppet av 5 år, ändrar inte det orimliga uti förslaget.

Såvitt centralstyrelsen kan finna, skulle den föreslagna bestämmelsen om tvångsförflyttningsskyldighetens tillämpning på de frivilligt transportsökande lärarna komma att i högsta grad motverka frivillig förflyttning.

Enligt de sakkunnigas förslag skulle såsom regel gälla, att tvångsförflyttning av lärare från ett skoldistrikt till ett annat icke skulle ske, såvida ej läraren i den nya ställningen så vitt möjligt erhöile åtminstone samma löneför-
måner som på den plats, han lämnade. Emellertid innebär dock samma för-

slag, såsom av reservanterna, herrar Engvall och Persson framhållits, en möjlighet att förflyttning skulle kunna åsamka lärare minskning av honom förut tillkommande löneinkomster. Läraren skulle sålunda vid tvångsförflyttning kunna gå förlustig ersättning för övertidsläsning, för undervisning i fortsättningsskola och i slöjd. Hans löneinkomster skulle, som också reservanterna framhållit, kunna minskas med upp till en fjärdedel. Centralstyrelsen instämmer helt med reservanterna, då de understryka, att 'tvångsförflyttning av lärare vid folkskolan är en så ingripande åtgärd, att den icke bör göras ännu tyngre för läraren genom minskning av hans löneinkomster'. Synnerligen anmärkningsvärt måste liksom reservanterna centralstyrelsen finna, att enligt sakkunnigmajoritetens förslag läraren skulle kunna berövas löneförmåner, som han genom rättsligt bindande utfästelse blivit tillförsäkrad vid sin tjänst. Centralstyrelsen ställer sig helt bakom reservanterna, då de uttala: 'Vi kunna icke godtaga den tankegång, på vilken ifrågavarande del av förslaget bygger, nämligen att, om man först framtager läraren det arbete, som avses i avtalet, och som läraren är skyldig att utföra, så kan man sedan bryta det eljest rättsligt bindande avtalet angående avlöningen för detta arbete.' En tvångsförflyttning av lärare kan i övrigt för den, det gäller, förorsaka så avsevärda, ofrånkomliga olägenheter, att det icke synes rimligt med förflyttningen förena mycket betydande ekonomiska förluster, något som icke kan eller får förekomma vid förflyttning av befattningshavare inom statliga institutioner. Centralstyrelsen anser alltså, att vid eventuell tvångsförflyttning av lärare avlöningsförmånerna bör utgå i enlighet med vad reservanterna herrar Engvall och Persson hemställt.

Slutligen ber centralstyrelsen få fästa uppmärksamheten vid det förhållandet, att därest de sakkunnigas förslag till tvångsåtgärder genomfördes, stor förvirring skulle skapas i rättsligt avseende. Därvid skulle uppstå icke mindre än fyra å fem kategorier inom lärarkåren med olika tillsättnings- och anställningsvillkor. Att detta inte endast skulle av lärarna själva komma att betraktas som en uppenbar orättvisa utan också vålla stora svårigheter för de kommunala skolmyndigheterna, torde ligga i öppen dag. Förbises bör ej heller, att en tvångsförflyttad lärare kan komma att betraktas med större eller mindre ovilja inom det skoldistrikt, till vilket han förflyttats. Det kan befaras, att det mottagande skoldistriktet kommer att misstänka, att den avlämnande kommunen lämnat ifrån sig en misshaglig eller mindre duglig lärare, varigenom den tvångsförflyttade läraren redan från början komme i en obehaglig ställning till de lokala skolmyndigheterna och målsmännen, vilka äro vana vid att själva få välja sina lärare.

I betraktande av att bärande skäl icke föreligger att nu genomföra något slag av tvångsförflyttning och med hänsyn till de stora olägenheter en sådan åtgärd skulle medföra för både skoldistriktet och lärarna, får centralstyrelsen hemställa om avslag på de sakkunnigas förslag härutinnan.»

Stockholms folkskoledirektion har i samma ärende bland annat yttrat:

»Folkskoledirektionen anser önskvärt, att tvångsförflyttning av lärare icke bestämmes, förrän ytterligare erfarenheter vunnits beträffande verkningarna av gällande författning om frivillig förflyttning. Ett särskilt skäl härför finner direktionen i den omständigheten, att frågan om ett allmännare genomförande av ett obligatoriskt sjunde skolår är under statlig utredning och i övrigt under senaste tid omfattats med alltjämt ökat intresse. En lösning av denna fråga synes nämligen i ej ringa utsträckning minska antalet av överflödiga lärare. Frågan om tvångsförflyttning av lärare måste av de större städerna tillmätas stor vikt, då sannolikheten talar för att nämnda förflyttning i väsentlig mån skulle få sin riktning mot dessa städer och möjligheten

för dem att utöva bestämmande inflytande på lärarrekruteringen därigenom i hög grad skulle minskas.

Från rent principiell synpunkt anser folkskoledirektionen, att frågan om införandet av skyldighet för lärare att underkasta sig förflyttning helst bort uppskjutas för behandling i sammanhang med ny lönereglering för lärarpersonalen. Direktionen erkänner vikten från ekonomisk synpunkt av att möjligheter för tvångsförflyttning finns men anser, att man å andra sidan icke bör underskatta betydelsen av den trygghet i avseende å anställningsförhållandena, som f. n. är tillförsäkrad ordinarie folk- och småskollärare. I regel har läraren utfört sitt livsarbete i den kommun, där han blivit vald till ordinarie lärare. Genom att han sökt sin anställning och blivit av kommunen vald, har han på ett alldeles särskilt sätt blivit en kommunens betrodde tjänare. Tack vare det skydd, som de nuvarande bestämmelserna skänker honom emot oberäknade förändringar i tjänsteförhållanden, har han också på ett särskilt sätt kunnat växa in i förhållandena i den kommun, åt vilken han ägnat sitt arbete. Genom sin uppfostrargärning och genom att ofta deltaga i de allmänna angelägenheterna i bygdens liv har han kommit i nära beröring med befolkningen, varigenom han fått stora möjligheter att utöva inflytande på hemmen, som kunnat bli till stort gagn för fullgörande av hans uppfostringsarbete. Det kan vara fara värt, att dessa gynnsamma förhållanden i fortsättningen icke i samma mån komme att föreligga, då läraren icke längre har samma garanti för att få kvarstanna i sin tjänst. Det är icke säkert, att samma trygghet och samma arbetsro kommer att prägla hans verksamhet och att icke detta förändrade förhållande i viss mån ofrivilligt kan avspegla sig i hans gärning. Direktionen är icke övertygad om att den vinst, som från ekonomisk synpunkt kan erhållas genom den föreslagna tvångsförflyttningen, motsvarar vad som möjligen kan förloras i andra värden, som icke kan uppskattas i pengar. I varje fall vore som nämnts önskvärt, att dessa förhållanden gjordes till föremål för allvarligt övervägande i sammanhang med en blivande lönereglering.»

Göteborgs allmänna folkskolestyrelse anför, att redan genom den nu gällande ordningen med begränsad ansökningsrätt har skett en avsevärd inskränkning i den kommunala rätten att tillsätta lärare. En tvångsförflyttning av lärare skulle innebära en ytterligare inskränkning i denna rätt. Då de sakkunniga själva avse, att bestämmelser om tvångsförflyttning icke skulle träda i kraft under en första femårsperiod, torde det vara skäl avvakta resultaten av den begränsade ansökningsrätten och först därefter utfärda stadganden om tvångsförflyttning, om sådan då befinnes erforderlig. Ett särskilt skäl härför finner skolstyrelsen i den omständigheten, att frågan om ett allmännare genomförande av ett obligatoriskt sjunde skolår är under statlig utredning och i övrigt under senaste tid omfattats med alltjämt ökat intresse. En lösning av denna fråga synes nämligen i ej ringa utsträckning minska antalet av överflödiga lärare. Om sådana stadganden framdeles skulle utfärdas, anser folkskolestyrelsen det nödigt, att dessa så avfattas, att lärare endast förflyttas till sådant distrikt, som i skolorganisatoriskt avseende fullt motsvarar det, varifrån han förflyttas.

Städernas folkskolinspektörsförbund har gjort enahanda uttalande som det i propositionen anförda av vissa folkskolestyrelser i de större städerna samt tillägger följande:

»Styrelsen vill understryka, att landsbygden enligt nu gällande författningar i stort sett åt sig fått bevarad sin rätt att utse lärare obeskuren, under det att städerna blivit vida mer ogynnsamt ställda. Dessutom drabbas städernas extra ordinarie lärare ofta mycket hårt av samma bestämmelser. Deras möjlighet att vinna ordinarie anställning inom det skoldistrikt, där de haft tjänstgöring kanske sedan många år tillbaka, minskas i hög grad. Det vore därför skäl att till förnyad prövning upptaga den möjligheten, att icke ordinarie lärare med förslagsvis minst fem tjänstår inom distriktet måtte erhålla rätt att söka tjänst, som ledigförklaras med begränsad ansökningsrätt. Innehavare av övertalig tjänst bör i första hand placeras inom eget skoldistrikt, även om indragning av eventuellt övertalig tjänst därigenom måste uppskjutas ett eller annat år.»

Också *skolöverstyrelsen* anser, att starkt vägande skäl kunna anföras mot de föreslagna anordningarna. Skolöverstyrelsens yttrande berörande denna fråga refereras å sid. 129 i propositionen.

Vad ovan anförts synes så tungt vägande, att det motiverar ett avslag å vad som hemställles i Kungl. Maj:ts proposition 174 under punkten B. 4. b.

Skulle emellertid de ovan anförda synpunkterna icke tillmätas avgörande betydelse vid frågans handläggning, synes det i varje fall skäligt, att vid tvångsförflyttning av lärare från ett skoldistrikt till ett annat, tillses att läraren i den nya anställningen åtminstone erhöles samma löneförmåner som på den plats, han lämnade. Det i propositionen gjorda medgivandet, att han skulle få behålla kommunalt lönetillägg och tilläggspension, som blivit honom rättsligen tillförsäkrade, förlorar mer och mer sin betydelse, enär dylika förmåner alltmer försvinna. Större betydelse har otvivelaktigt vissa löneinkomster, som lärare åtnjuta på grund av övertidsläsning eller undervisning i fortsättningsskola och slöjd. Härom anføres i en *reservation till skolsakkunnigas förslag* av herrar J. Engvall och Nils Persson bland annat:

»Tvångsförflyttning av lärare vid folkskolan är en så ingripande åtgärd, att den icke bör göras ännu tyngre för läraren genom minskning av hans löneinkomster. Vad majoritetens förslag skulle kunna medföra för enskilda lärare, torde bäst belysas av ett exempel. Efter 15 års tjänstgöring som ordinarie folkskollärare tvångsförflyttas en lärare från en skola med 9 månaders årlig lästid, där läraren även undervisar 180 timmar årligen i yrkesbestämd fortsättningsskola samt i en slöjddavdelning vid folkskolan; kommunalt lönetillägg utgår med 100 kronor. Utöver den kontanta minimilönen för 8 månaders lästid, 3,000 kronor, åtnjuter läraren i detta fall och har tämligen konstant åtnjutit under hela sin tjänstetid sammanlagt 1,000 kronor årligen. Hela detta belopp skulle läraren vid tvångsförflyttning kunna gå miste om. Hans kontanta löneinkomster skulle således minskas med en fjärdedel. Sker förflyttningen, då läraren är omkring 40 år gammal, kan den för honom medföra en sammanlagd förlust på omkring 20,000 kronor.

Vi medgiva, att ett fall sådant som det exemplifierade endast sällan kan komma att inträffa, bland annat därför, att det är blott undantagsvis, som lärare åtnjuta dylika löneförmåner. Men just därför skulle också staten utan risk kunna med tvångsförflyttningen förknippa sådana bestämmelser, att lärarens ekonomiska existens icke hotades. Då det skulle ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma, om förflyttning av lärare skall ske, och i så fall när och till vilken tjänst, har Kungl. Maj:t möjlighet att reglera dessa tvångsförflyttningar så, att den förflyttade läraren bibehålles i sin löneställning, utan att

detta behöver medföra ökade utgifter för statsverket. Att möjliggöra tvångsförflyttning på sådana villkor, att den lärare, som utan eget förvållande drabbas därav, skulle genom förflyttningen kunna få sina ekonomiska villkor avsevärt försämrade, anse vi obilligt och till skada för skolväsendet. För enskilda lärare skulle förflyttning under sådana förhållanden kunna innebära en verklig olycka.

Enligt vår mening böra således bestämmelser om förflyttning av lärare mot hans vilja från ett skoldistrikt till ett annat givas sådant innehåll, att lärarens sammanlagda avlöningsförmåner icke genom förflyttningen kunna minskas. Härvid ansluta vi oss på det närmaste till nu gällande i folkskolestadgan § 22 mom. 4 och 5 intagna bestämmelser rörande lärares förflyttning inom visst skoldistrikt, enligt vilka bestämmelser dylik förflyttning kan ske endast under förutsättning, att lärarens löneförmåner icke därigenom minskas. Vi hänvisa också till avlöningsreglementet för befattningshavare vid statsdepartement och vissa verk, tillhörande den civila statsförvaltningen, § 13 mom. 3, där det först föreskrives, att tjänsteman är skyldig att låta sig förflyttas till annan tjänst, och därefter heter: 'Varder tjänsteman utan något sitt förvållande sålunda förflyttad till tjänst inom lägre lönegrad, skall han likväl åtnjuta lön enligt den lönegrad, han vid förflyttningen tillhörde.' Formellt äro lärartjänsterna visserligen icke reglerade i högre och lägre tjänster på samma sätt som de ovan avsedda statstjänsterna, men i detta sammanhang måste man betrakta en tjänst, som är förenad med en högre avlöning som en högre tjänst än den, med vilken följer en lägre avlöning. Om sedan denna högre avlöning utgår såsom kommunalt lönetillägg eller på grund av mera omfattande tjänstgöring, bör icke medföra någon skillnad, då det gäller att bestämma den avlöning, läraren skall åtnjuta å den tjänst, till vilken han flyttas. Mistningen av löneförmånen skulle i varje fall för läraren vara lika kännbar.»

Det i denna reservation förda resonemanget synes bindande. Om tvångsförflyttning skall stadgas för folkskolans lärare bör det ske på sådant sätt, att läraren icke berövas en väsentlig del av sina löneinkomster. Man skulle kunna tänka sig en anordning av den innebörden, att en lärare, som tvångsförflyttades, erhöle ersättning för här åsyftade inkomster av tjänsten beräknad efter ett medeltal av vad läraren de sista fem åren åtnjutit i inkomst av övertidsläsning, fortsättningsskol- och slöjdundervisning.

Emellertid synas de starkaste skälen tala för att problemet om förflyttningsskyldighet för folkskolans lärare först prövas i samband med en ny löne-reglering. De av Kungl. Maj:t föreslagna bestämmelserna i fråga om tvångsförflyttning skulle under alla förhållanden inte de närmaste åren få någon praktisk effekt. Ett bifall till propositionen i denna del skulle däremot verka irriterande för folkskollärarkåren.

Med stöd av det ovan sagda hemställas,

att riksdagen måtte avslå vad Kungl. Maj:t hemställt i propositionen nr 174 under punkt B. 4 b.

Stockholm den 2 april 1935.

David Norman.